

IM 33 (1-2) 2002.

KONGRESI, SIMPOZIJI, SEMINARI

CONGRESSES, SIMPOSIA, WORKSHOPS

ŠTO UČINITI U SLUČAJU KIŠE?

RICHARD EMERSON □ glavni inspektor povijesnih građevina, "Historic Scotland" / "Povijesna Škotska", Edinburgh, Škotska

Kada su me upitali kako glasi naslov ovoga predavanja, ponudio sam dva. *Što učiniti u slučaju kiše*, to vječito pitanje koje postavlja kulturni turist, ili *Kultura jedne zemlje počinje na aerodromu*. Oba naslova govore o potrebi da se turistu pruže informacije. Bilo bi dobro da turistu bude dostupno što je moguće više informacija prije nego krene na put i web stranice su ključno sredstvo da bi se to postiglo, ali naša istraživanja pokazuju da je u prosjeku 73 posto posjetilaca pojedinoga kulturnog spomenika vidjelo reklamni letak toga kulturnog spomenika, a na udaljenijim mjestima broj posjetilaca koji su vidjeli letak penje se na 89 posto. Dakle, ne treba potcjenjivati vrijednost takvih jednostavnih sredstava. Ali vratimo se glavnoj temi moga predavanja.

Stari i novi grad Edinburgh upisani su u popis svjetske baštine 1995. godine. Svake godine u grad dolazi oko 2,7 milijuna turista. Ovdje turista definiramo kao turista koji noći jednu noć. Godine 1998. dolazilo je 1,6 milijuna posjetilaca iz Ujedinjenoga kraljevstva, a 1,2 milijuna iz inozemstva. Te podatke valja usporediti s podacima iz 1991. godine, kada je bilo 1,4 milijuna domaćih turista, ali je inozemnih bilo samo 0,8 milijuna. Najveći je porast inozemnih posjetilaca.

Znamo i zašto nam turisti dolaze: 83 posto posjetilaca izjavljuje da su odabrali Škotsku zbog njezine povijesti i stvarno golem broj njih posjećuje naše povijesne građevine. Ali prvenstveno provode vrijeme u našim povijesnim gradićima i gradovima.

Zbog toga su škotski gradovi u posljednjih deset godina identificirali turizam kao snažno sredstvo ekonomskog preporoda. U ovome predavanju ispitat ćemo učinak takvog turizma na primjeru Edinburgha, glavnoga grada Škotske. Također ću izvesti neke pouke iz primjera drugih gradića i gradova koji pristupaju kulturnom turizmu na drukčije načine, a u nekim slučajevima i bolje.

Možete dobro poznavati Edinburgh, ali i ne morate. On se poklapa s modelom europskoga grada posvuda u svijetu. U srcu mu leži srednjovjekovna utvrda, na mjestu koje je bilo naseljeno barem od brončanoga doba. Ona dominira nad starim gradom, s njegovim crkvama u središtu. Nekoć su ga okruživali bedemi, a sada ga okružuju građevine u stilu neoklasicizma i

romantičarske nacionalne obnove iz 18. i 19. stoljeća.

Turisti dolaze vidjeti stari grad, s njegovom tvrđavom i kraljevskim dvorcem. Između tvrđave i dvorca proteže se *Kraljevska milja*, poput kičme koja ih povezuje.

Prema turističkim anketama, upravo ovdje turisti provode najviše vremena. Dvije trećine svih turista koji dolaze u Škotsku posjećuje *Kraljevsku milju*. Od turista koji dođu u Edinburgh njih 70 posto posjeti *Kraljevsku milju*, dok ih 56 posto posjeti tvrđavu, a 32 posto kraljevsku palaču u Holyroodu. Ima još nekih zanimljivih statističkih podataka. Svake godine 1,3 milijuna ljudi posjeti tvrđavu, koja pripada vladinoj ustanovi u kojoj ja radim (Historic Scotland, op.ur.). To je najveća pojedinačna turistička atrakcija u gradu i Historic Scotland je najveći turistički pogon u zemlji. Posjetioci tvrđave donose nam prihod od 9 milijuna funti, otprilike 112,5 milijuna kuna. Taj novac pridonosi održavanju povijesnih građevina diljem Škotske. Ukupni iznos koji turisti potroše na gradskom području donosi više od 1,82 milijardi funti, što je otprilike 22,5 milijardi kuna, premda je zanimljivo da se samo 12 posto tog ukupnog iznosa potroši u centru grada. U razdoblju između 1991. i 1998. godine stvarna je potrošnja inozemnih posjetilaca porasla 80 posto, dok je potrošnja domaćih posjetilaca porasla samo neznatno.

Za Edinburgh turizam nije nešto novo. Njegovi su korijeni nastali u 18. stoljeću, kada je romantičarski pokret potaknut Ossianovim legendama, koje su bile djelomično krivotvorina a djelomično su se zasnivale na stvarnoj narodnoj predaji. Te su se legende o mitskom škotskom kralju Fingalu, koje priča njegov sin Ossian, pronijele Europom i Škotska je vjerojatno prvi put u svojoj povijesti postala slavna i postala turističkim odredištem. Čak je i Napoleon, francuski car koji je uvijek sa sobom nosio primjerak Ossiana, želio posjetiti Škotsku i u tu svrhu skupio invazijske trupe; Ingersova slika *Ossianov san* bila je naručena za strop Napoleonove ložnice.

Iz toga razdoblja datiraju prvi vodiči po Škotskoj. Kao i mnoge druge vodiče, pisali su ih stranci za svoje zemljake. Većinom su ti engleski pisci ignorirali povijest zemlje s kojom su nedavno dva puta ratovali, pa su rađe procjenjivali Edinburgh kao suvremeni grad.

Njihovo je stvarno oduševljenje pripadalo divljini izvan gradova, koju su u mašti napučili mitskim likovima iz drevne prošlosti.

U to su vrijeme i edinburški gradski oci smatrali grad suvremenim gradom u suvremenome svijetu i grad se širio u suvremenom neoklasicističkom stilu. U starome su se gradu proširivale ulice i oblikovali trgovi rušenjem nekih od najslavnijih povijesnih građevina u zemlji. Godine 1824. veliki je požar još više ubrzao taj proces.

Gledišta su se promijenila tek u kasnim dvadesetim godinama 19. stoljeća, u velikoj mjeri pod utjecajem jednog jedinog čovjeka, Sir Waltera Scotta. Za njega i njegove čitaoce Edinburgh je bio pozornica, a njegove građevine kulisa priča o ljubavi, viteštvu, izdaji i osveti. Škotska kakvu je opisivao Scott bila je neodoljiva i privukla je na stotine tisuća posjetilaca, među kojima su bili i Chopin, Mendelsohn i Theodore Fontane. Edinburgh će stvoriti kapital na slici koju je Walter Scott o njemu stvorio prije gotovo stotinu godina.

To je imalo posljedica i u arhitekturi: spomenik samome Scottu, koji je podignut dobrovoljnim priložima nakon njegove smrti, bio je ikonografski simbol grada sve do u šezdesete godine 20. stoljeća. U starome gradu je Škotska romantičarska arhitektura, stil nacionalne obnove, koji se zasnivao na starim građevinama koje je Scott volio, postala normom i Gradsko ga je vijeće već 1840. godine propisalo za sve nove zgrade koje su se gradile u starome dijelu gradskoga središta.

I Scottova romantična evokacija Edinburgha i Edinburgh kakav je poznavao bili su živahni, demokratski i živopisni; ulice su vrvjele ljudima. Bilo je uličnih tržnica i uličnih kazališta.

Sve će to nestati. Tijekom 19. stoljeća tržnice su preseljene s ulica u posebne zgrade namijenjene tržnicama i doneseni su zakoni koji su zabranjivali točenje alkohola na ulicama. Za uličnu prodaju je valjalo imati dozvolu i ona je stvarno ograničena na prodaju novina. Zabranjene su igre loptom u parkovima. Težnja za doličnošću i redom koja je odlikovala zemlju i grad, koji su se sve više smatrali puritanskim i strogim, dovela je do toga da gradsko središte doslovce nije više imalo uličnoga života. Nije bilo užitka bez osjećaja krivnje i grad je bio turobno, sivo mjesto.

Taj trenutak, kada je turizma doslovce nestalo, zabilježen je u knjizi *Stvaranje klasičnog Edinburgha*, koja je izašla 1967. godine. Ovaj put je knjigu napisao građanin Edinburgha namijenivši je svojim sugrađanima i opremivši je veličanstvenim fotografijama. One ilustriraju Edinburgh kao vlažan, mračan, prazan i veličanstven grad. Jedina ljudska bića koja su napučivala grad bila su sirotinjska djeca. To je oblik prikaza uobičajen za ruševine izgubljenih civilizacija. Možda to nije čudno, jer se šezdesetih godina 20. stoljeća grad opet počeo promovirati kao suvremeni grad. Na povijesne građevine gledalo se kao na zapreke

sl.1 Edinburgh, pogled s Calton Hilla.
© Crown copyright, courtesy of Historic Scotland (Autorska prava britanske krune; ustupljena dobrotom ustanove Historic Scotland)

sl.2 Zgrade u Edinburškom starom gradu srušene su šezdesetih godina.
© Copyright Edinburgh World Heritage Trust

sl.3 Edinburgh je već sredinom devetnaestog stoljeća bio poznata turistička destinacija.

napretku. Mnogo je toga izgubljeno u tom procesu. Zgrade uzduž *Kraljevske milje* rušene su zbog opasne oronulosti. A bilo je i mnogo drugih. Druge zgrade, poput vlastelinske kuće koja je pretvorena u tiskaru, bile su napuštane kako je broj stanovnika pao ispod 3.000 ljudi, a industrija se odselila na periferiju grada.

Turisti koji su dolazili u Edinburgh dolazili su ljeti, a privlačila su ih dva noviteta iz četrdesetih godina 20. stoljeća. *Edinburški mirozov*, vojna parada na zaravni ispred tvrđave, u prošlost je okrenuto slavljenje škotske vojne sile. Što se vojska više smanjivala, to je *Mirozov* postajao veći, i danas u ljetne večeri privlači velike gomile promatrača. Istodobno, Edinburški međunarodni muzički i kazališni festival pokrenut je s ambicijom usmjerenom prema budućnosti: popraviti štetu koju je Drugi svjetski rat nanio europskoj kulturi. Festival je rastao da bi postao jedan od najvećih takvih festivala na svijetu. Njegovi su uredi i prostori za probe uredeni u jednoj crkvi koja je stajala napuštena dvadeset godina.

sl.4 Hogmanay - Edinburški novogodišnji festival.
© Copyright Scottish Enterprise Edinburgh and Lothians.

Na mjestu gdje su se nekada sastajali svećenici iz cijele zemlje na svojoj godišnjoj skupštini danas vlada živost i vitalnost. To je jedna od najizvravnijih koristi od turizma - osiguranje budućnosti značajnoj građevini u srcu grada.

Kasnih šezdesetih godina 20. stoljeća, u vrijeme kada su snimljene one mračne, vlažne fotografije, jedan je novi festival izrastao na rubu Međunarodnoga festivala. Upravo zbog toga nazvan *Rub / Fringe*, danas je veći od svoga roditelja. Blagajnički izvještaji ukazuju na to što on obećava: mladi ljudi iz svih krajeva svijeta prikazuju igrokaze, ulične kazališne predstave, plesove i komedije. Jedan dan festivala, koji se održava u parku, ulaz je besplatan.

Kako se obrazac međunarodnoga turizma mijenjao i praznici postajali kraći ali češći, a fokus se prenio s plaža u gradove, svi su se povijesni gradovi našli u međusobnoj konkurenciji. Naravno, konkurencija ne potiče raznolikost, ona smanjuje razlike eliminirajući ono za što se smatra da odbija posjetioce i kopirajući od konkurencije ono što posjetioce privlači. Tako svi automobili izgledaju isto, a uskoro bi i svi gradovi mogli isto izgledati.

Proslave su jedan takav slučaj. U protestantskoj sjevernoj Europi na Novu godinu imamo malo tradicionalnih slavlja, a u Škotskoj samo jedno. Do nedavno to nije bila turistička atrakcija. Veliki je marketinški trijumf učiniti slavlje koje se održava u najhladnije, najmračnije doba godine veoma popularnom međunarodnom turističkom atrakcijom, ali to je, naravno, bio odgovor na -

njuorleanski Mardi Gras i na Karneval u Rijiju.

Slijedile su druge nove svečanosti: na Božić, koji se u Škotskoj sve donedavno nije slavio izvan kuće, i Beltane. To je potpuno nova, ili bar oživljena, poganska proslava 1. svibnja, kada polugoli, crveno obojeni mladi ljudi i stari hipiji plešu oko vatre slaveći dolazak ljeta.

Marketing grada kao cjelogodišnjega turističkog odredišta povećao je potrebe za hotelskim smještajem u gradskom središtu. Tako su osamdesetih godina 20. stoljeća izgrađeni novi hoteli u iznenađujuće tradicionalnom stilu i konačno je ispunjena praznina u High Streetu koja je nastala rušenjem dotrajalih povijesnih građevina šezdesetih godina, dok je jedan IBISov hotel ispunio jednu drugu prazninu. Stariji povijesni hoteli se također moderniziraju. Pošto se Edinburgh ugledao na inozemnu konkurenciju i očistio fasade svojih zgrada poput Pariza, stvorio male trgovce poput Barcelone i, ohrabren primjerom Kopenhagena, čija je klima lošija od naše, preselio kavane na ulice, i žarište zanimanja se preselilo na same ulice. Posvuda po svijetu gradovi uklanjaju promet i rekonstruiraju tradicionalno popločenje od kamena. Sigurno vam je ta pojava poznata. Ekonomske koristi od takvoga rada pokazale su se u slučaju Edinburgha u 50 posto porastu broja inozemnih turista u razdoblju od 1991. do 1997. godine. Ne samo da imamo popločenje od kamena, već su izliveni i nove ulične svjetiljke prema izvornome modelu i poboljšan je izgled izloga.

Novac za te radove došao je od vlade i gradskoga vijeća i bio je prvenstveno namijenjen stvaranju novih radnih mjesta u turizmu, a ne prevenciji urbanoga propadanja. Bude li se turiste poticalo da dođu u većem broju, izabirući Edinburgh radije nego neki drugi grad, i da u njemu provedu više vremena, trošit će više novca. To će stvoriti radna mjesta u kavanama, trgovinama, muzejima i na ostalim turistički privlačnim mjestima. Valjalo je ukloniti vidljive znakove urbanoga propadanja, jer nenastanjene i ruševne zgrade stvaraju lošu sliku grada i odbijaju posjetioce.

Međutim, vlada je od šezdesetih godina u gradu prvenstveno ulagala sredstva u stanovanje. Godine 1981. u starome gradu živjelo je samo 3.000 stanovnika, mnogi od njih u lošim stambenim uvjetima, a 62 posto njih bili su nezaposleni i umirovljenici. Prazna je bila 321 kuća. Godine 1984. u gradu su se nalazila 24 prazna gradilišta čija je ukupna površina bila 2,8 hektara, rezultat rušenja oronulih povijesnih zgrada.

Novogradnja i popravak povijesnih zgrada u starome gradu rezultirali su porastom broja stanovnika i sada tu živi oko 10.000 ljudi. U starome gradu se također nalazi nova zgrada Parlamenta.

Premda je broj stanovnika porastao, stanovništvo se sastoji samo od starih i mladih ljudi. Posljedica takve strukture je gašenje tradicionalnog načina života staroga grada. Posljednja preostala tradicionalna mala

sl.5 Military Tattoo održava se svake godine u Edinburškom dvorcu.
© Crown Copyright, courtesy of Historic Scotland (Autorska prava britanske krune; ustupljena dobrotom ustanove Historic Scotland)

trgovina hranom - jedna ribarnica - zatvorena je prošle godine. Gotovo sve ostale trgovine namijenjene su pružanju turističke ponude.

Godine 1989. vladine institucije odgovorne za stanovanje, zapošljavanje i kulturnu baštinu - Historic Scotland - zajedno s Gradskim vijećem naručile su *Pregled turizma u Edinburgu*. Taj je pregled postavio strateške ciljeve u starome gradu:

- povijesna zona izvanredne kvalitete
- turističko odredište svjetske klase
- održivo rezidencijalno područje
- vibrantna lokalna ekonomija
- zdrava ravnoteža među korisnicima.

Pregledom iz 1989. godine ustanovljene su sljedeće zapreke ostvarivanju tih ciljeva:

- Edinburgh je bio odviše sezonsko turističko odredište
- najveći dio aktivnosti bio je ograničen na treće tromjesečje godine.
- Nedostajala je odgovarajuća turistička infrastruktura - u starome gradu je bilo samo 49 hotelskih kreveta.
- Nije se posvećivalo dovoljno pažnje marketingu, upravljanju i obrazovanju.
- Nije bilo dovoljno atrakcija koje bi privukle obiteljske i poslovne posjete kao segmente tržišta.

▫ Veliki broj trgovina i uredskih prostora bio je neiskorišten i prazan - 1990. godine bilo je 95 takvih prostora.

Jedan od najvažnijih rezultata pregleda bila je odluka da se u gradu izgradi Konferencijski centar tik uz zapadni rub staroga grada. Slučajno su Vlada i Gradsko vijeće u isto vrijeme preinačivali jednu staru koncertnu dvoranu u starome gradu u moderno kazalište u kojemu je moguće postavljati operne i baletske predstave na međunarodnoj razini, kao i koncerte pop-sastava i mjuzikle.

I na kraju je važno je istaknuti: dok je tvrđava trebala ostati glavna turistička atrakcija, sam stari grad trebao je postati primarnom atrakcijom podjednako za turiste i građane Edinburgha, mjesto koje će se pamtiti i na kojemu će se moći ugodno provoditi vrijeme.

Nakon deset godina napravljen je drugi pregled. Postojeće turističke atrakcije su poboljšane. Izgrađene su nove atrakcije poput Festivalškoga kazališta, Gradskog umjetničkog centra, Muzeja Škotske i Dinamične zemlje.

Poboljšan je pješački okoliš, premda promet još uvijek ostaje otvoreni problem.

Razvijeni su hoteli, osobito oni u proračunskom sektoru. Sada u starome gradu ima više od 700 kreveta, a ne samo 49 kao deset godina ranije.

U 1995. godini broj inozemnih turista je porastao a 750 tisuća na 1,2 milijuna, po čemu u Ujedinjenom

Kraljevstvu pred Edinburghom prednjači jedino London. Međutim, godišnji rast od 7,5 posto samo je neznatno veći od 7 posto rasta u svjetskom turizmu u istome razdoblju.

Nastojanje da se turistička sezona, koja je tradicionalno bila ograničena samo na treće tromjesečje, produži i učini raznovrsnijom, posvuda je urodilo porastom, a da se pri tom nije smanjio broj turista u festivalskom razdoblju. Međutim, turisti koji imaju novca i pokretljivosti da putuju izvan prazničke sezone vredniji su po razini i tipu potrošnje i čine manji pritisak na gradske resurse. Takvi ljudi su skloni nezavisno putovati, češće ići na odmor, imaju veće prihode i zanimaju se za baštinu. Stoga je povećanje toga tržišta i nadalje prioritarno.

Razočaranje predstavlja činjenica da Edinburgh ne privlači mnogo ponovljenih posjeta unatoč pregledima koji pokazuju visoku razinu zadovoljstva posjetilaca. Godine 1998. posto posjetilaca, isključivši one koji žive u Škotskoj, posjetilo je Edinburgh prvi put. Bliski takmac Edinburgha, Dublin, bilježi više uspjeha s ponovljenim posjetima, premda nema nekih prirodnih i arhitektonskih prednosti koje ima Edinburgh. Međutim, poznat je po svojim opuštenim i prijateljski raspoloženim stanovnicima, za razliku od Edinburgha koji pokazuje rezerviranije lice. Možda se stanovnici Edinburgha trebaju školovati za opuštenost i ljubaznost.

Zdrava ravnoteža između potreba turista i stanovnika nije sasvim postignuta, osobito na vrhuncu turističke sezone. Stanovnici i turisti često se žale na zagušeni promet i na pretrpanost grada. Neki dijelovi grada vrve ljudima, s uličnim umjetnicima i živim kipovima, muzičarima - osobito gajdašima - turama duhova i djevojkama koje nude pletenje pletenica. Drugi trgovci, premda su sasvim blizu, ostaju prazni i negostoljubivi.

Mogli bismo mnogo naučiti od Kopenhagena što se tiče upravljanja javnim prostorima. Usprkos tome što imaju lošiju klimu čak i od Edinburgha, Danci su uspjeli do maksimuma iskoristiti svoj stari grad. Tamo ima pješačkih trgovačkih ulica s kavanama za mlade obitelji, trgova s restoranima za poslovne ljude i trgova s barovima za mlade. Popularna mjesta privlače gomile mladih, ali to nisu mjesta za majke s malom djecom, starije osobe i invalide. Muzičari koji sviraju po cijeli dan, odviše blizu jedan drugome, više kvare nego uljepšavaju atmosferu turistima, a onima koji žive i rade u obližnjim zgradama vrlo su neugodni. U Kopenhagenu muzičari ne mogu svirati bez dozvole, u poslovnim zonama ne smiju svirati prije 16 sati, a u rezidencijalnim dijelovima grada moraju prestati svirati u 19 sati. Mjesta određena za muzičare su dovoljno udaljena jedno od drugoga tako da se različite svirke ne miješaju jedna s drugom. Takva se razina kontrole uopće ne primjećuje, ali je veoma korisna.

Što će se dalje događati i što možemo naučiti od drugih gradova? Prva značajna promjena je ta da je javni sektor, to jest održavanje, uređivanje i

popločavanje ulica i trgova našega grada i gradskih središta opet na dnevnome redu. Gradsko vijeće i vlada, čiji se prioritati baš uvijek ne poklapaju, došli su istovremeno do zaključka da se određeni broj njihovih političkih ciljeva može promovirati investiranjem u javni sektor. Jer, upravo kao što turisti mogu birati gdje će provesti praznike, i poslovni svijet može birati gdje će smjestiti svoje nacionalne i međunarodne urede. Edinburgh se ne natječe samo s Glasgowom, najvećim škotskim gradom, već i s ostalim mjestima u Ujedinjenom Kraljevstvu i s Europom. Izgled naših ulica i trgova šalje jake signale o kompetentnosti naših gradova i povjerenju koje mogu ulijevati.

Međutim, argumentu da su gradovi moderna mjesta za život i da su ekonomski i društveno dinamični, suprotstavlja se široko rasprostranjeno gledište da su oni opasni: noću slabo osvijetljeni, a nekih se njihovih dijelova valja bojati i danju. Jako je lako steći dojam da se u svakoj uličici kriju pijanci i trgovci drogom. Naravno, to je u nekim slučajevima istina, svi mi znamo gdje ne smijemo zaviriti u vlastitome gradu ako smo stari, mladi ili mladi i žene; turist je sklon pretjeranom strahovanju.

Bojazan od kriminala, pa i sam kriminal, smanjuju se na taj način da se potroši novac na te ulice i uličice, osobito onda kada se, kao u Edinburghu, mnoga zanimljiva zdanja nalaze baš u tim malim uličicama. Stoga će Gradsko vijeće i nadalje uvoditi bolju rasvjetu, bolje popločenje a tu i tamo, po mome mišljenju, na žalost, i po koje javno umjetničko djelo da bi pokazalo, ma koliko to bilo podsvjesno, da se turist može mirno upustiti u istraživanje takvih mjesta.

To možda neće biti dovoljno, ne vodi svaka uličica do nečeg zanimljivog i posjetilac se može umoriti i obeshrabriti. Uvidjevši to, Pezenas u južnoj Francuskoj, barokni grad poput našega, uveo je dobro označenu turu po, čini mi se, četrnaest baroknih kuća iz 17. stoljeća, potičući posjetioce da uđu i u njihova dvorišta. Ta zdanja ostaju privatna, a njihovi stanari relativno neometani. Zemljovid ture može se dobiti u Turističkom informativnom centru.

Zašto bi se to radilo? Razlozi su očigledni. Što više turist hoda naokolo, to više ogladni i ožedni. Što više grada obiđe, to se dalje šire ekonomski učinci njegove potrebe da jede i pije. Zatrebat će mu film, razglednice, darovi za obitelj i prijatelje, darovi za njega samoga; na što više trgovina naiđe, što više izbora ima, to će više trošiti.

Havana je riješila potrebu da disperzira turiste po svome malenom baroknom gradu tako da je u starome gradu osnovala niz od devet muzeja. Oni su razmješteni s kraja na kraj staroga grada: za posjet svima njima vrijedi jedna ulaznica. Muzeji nude raznolik izbor, a među njima se nalazi i jedan model grada koji slijedi dan, počinjući od zore i završavajući s noći, s tisuću sličnih svjetala koja se pale i gase. Postoji

Muzej Azije, Muzej poštanskih maraka i Muzej američkih automobila. Nisu oni svi ni veliki niti naročito zanimljivi, ali pošto je ulaznica već plaćena, u turistu se budi prirodna želja da ih sve posjeti. Time se turiste privlači u one dijelove grada koje inače ne bi istraživali. Naravno, da je ulaz u muzeje besplatan, kao u Edinburgu, to ne bi imalo učinka. Međutim, moguća je prodaja zajedničke ulaznice za turističke atrakcije pomoću Smart Carda i o tome se razmišlja u Edinburgu, a vidim da se to već koristi u Zagrebu. Muzej također šalje umirujuće signale da je dio grada u kojemu se nalazi siguran, poništavajući, kao u Havani, dojam vidljive oronulosti koja vas inače okružuje. Tamo urbano propadanje zaustavlja mehanizam Ureda gradskog povjesničara, koji vodi Eusebio Leal Spengler, koji je zaista impresivna osoba. U staroj Havani gradski povjesničar izdaje dozvole za rad konjskim zapregama koje kaskaju ulicama vozeći turiste. Takse za dozvole za rad, dohodak od muzeja, dozvole za postavljanje stolova na pločnike pred kavanama, takse koje plaćaju ulični pjevači i svirači, sve se to izravno slijeva u program za popravak kuća u kojima žive stanovnici staroga grada. Ta će im sredstva također donijeti vodovod i suvremenu kanalizaciju. Profit hotela s mješovitom odgovornošću također se usmjerava na te potrebe. Na taj način stanovnici stare Havane imaju koristi od turizma, a ne samo smetnje.

Takvi se mehanizmi možda ne mogu presađivati iz jedne klime u drugu, bila ona politička ili meteorološka, ali drukčije strukture pomoću kojih drugi pomiruju potrebe baštine, šireg okoliša, građana i posjetilaca veoma su zanimljive.

Što su, dakle, rezultati tog rada? Zgrade su vjerojatno u boljem stanju nego za posljednjih stotinu godina; vrijednost zemljišta je visoka i ima posla. Ali turizam mijenja grad, možda i zauvijek. Nekoć crne kamene fasade danas su oprane, nekoć prazne ulice danas vrve ljudima i Edinburžani, izloženi europskim idejama prvi put u pola stoljeća, sjede pred kavanama. Sada je to opušteniji i profinjeniji grad, ali sirotinjska djeca žive negdje drugdje i nikoga nema da se igra loptom.

RICHARD EMERSON glavni inspektor povijesnih građevina u Historic Scotlandu u Edinburgu, boravio je u ožujku 2002. u Hrvatskoj u Varaždinu na seminaru *O kulturnom turizmu*.

Zahvaljujemo gospodinu Emersonu koji nam je dopustio prijevod ovoga teksta u časopisu *Informatica Museologica*.

Više informaciju o *Historic Scotlandu* možete pronaći na <http://www.historic-scotland.gov.uk>

S engleskog jezika prevela Zdenka Ungar.